

Miro Stiplovšek

Pregled dosedanjega raziskovanja slovenske zgodovine med dvema vojnama

V svojem prispevku želim le pregledno prikazati dosedanje rezultate pri raziskovanju zgodovine slovenskega naroda v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno ter opozoriti na nekaj težav, ki negativno vplivajo na intenzivnost preučevanja te dobe. Pri tem ne nameravam nadrobno naštevati del, ki obravnavajo to obdobje, temveč opozoriti na probleme in obdobja, ki jim je zgodovinarje že posvetilo večjo ali manjšo pozornost. Tako bi posredno poskušal odgovoriti na vprašanje, kateri problemi terjajo še sistematično znanstveno obdelavo in bi se jih morali raziskovalci čimprej lotiti, oziroma bi morali biti vključeni v delovne programe ustreznih institucij. Od del drugih jugoslovanskih ali tujih zgodovinarjev o stari Jugoslaviji bi opozoril le na tista, v katerih je zgodovini Slovencev med obema vojnama odmerjenega nekoliko več prostora. Ob naštevanju poglavitnih del za to razdobje oziroma piscev pa bi rad poudaril tudi velik pomen številnih drobnih prispevkov o problemih manjšega pomena ali lokalnega značaja, ki jih bodo pisci razprav in monografij s pridom uporabljali.¹ Pripomnim naj še, da si nisem zastavil naloge kritično ovrednotiti dosedanja dela in se ustavljati ob spornih ugotovitvah v njih. Poskušal bom dati le neke njihove skupne karakteristike, ki pa seveda ne bodo ustrezale prav vsakemu delu posebej.

Uvodoma moram poudariti, da sinteze slovenske zgodovine za obdobje med prvo in drugo svetovno vojno še nimamo in da jo glede na stanje virov ter raziskovanja te dobe v kratkem tudi ne moremo pričakovati. Pisec edinega obširnega pregleda za to obdobje, Metod Mikuž, je v uvodu k Orisu zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941 (Ljubljana 1965, 555. str.) posebej poudaril: »Delo ne podaja zgodovine slovenskega naroda v razdobju med prvo in drugo svetovno vojno. Glavni vzrok tega je še vedno pomanjkanje gradiva oziroma to, da ni mogoče uporabljati primarnega dokumentarnega gradiva (virov)«. Poudaril je tudi, da za to razdobje skoraj v celoti manjkajo monografije, ki so »osnovni pogoj za znanstveno zgodovinsko sintezo razdobja.« (str. 5) Glede na

¹ Zaradi omejenega obsega koreferata ne morem naštevati bibliografskih podatkov o razpravah in člankih. Zato naj uvodoma posebej opozorim na Bibliografijo slovenske zgodovine (ZC V-1951 za leta 1945—1950, ZC XII/XIII-1958/59 za leta 1951—1958 in ZC XV-1961 za 1959 in 1960), ki jo je sestavil Vasilij Melik s sodelavci, na Bibliografijo sodelavcev Inštituta za zgodovino delavskega gibanja 1959—1969 (Ljubljana 1969), na prispevek M. Gecičeve, Posleratni radovi o istoriji radničkog pokreta i SKJ izmedju dva svetska rata JIC 1969, št. 1—2, str. 150—171, nekatere posebne bibliografije, v katerih so podrobni podatki o vseh razpravah in pomembnejših člankih za zgodovino Slovencev med obema vojnama, pa bom v koreferatu še omenil.

te in še druge težave si je zastavil le nalogo, da s svojim delom saj delno nadomesti akademski učbenik.

V času, ko je Mikuževo delo nastajalo, velika večina arhivskih virov še ni bila dostopna, in tako so mu bili temeljni vir zlasti časniki in časopisi. Pisec je ob tem pripomnil, da more skrbno prebiranje časopisja prikazati neko razvojno podobo, navedel pa je tudi vrsto vprašanj, na katera v publiciranih virih ni mogel najti zadovoljivega odgovora in jih je lahko v svojem delu le nakazal. Zaradi stanja virov, deloma pa tudi namenoma, ker je želel pokazati »vso nemoč buržoazije«, je M. Mikuž obdobju med majniško deklaracijo in pa šestojanuarsko diktaturo posvetil več pozornosti kot razvoju v tridesetih letih. Na začetku vsakega obdobja je podal tudi bolj ali manj obširen jugoslovanski okvir. Ob tem moramo pripomniti, da pisec ni pokazal le na pglavitne razvojne črte slovenske zgodovine od 1917 do 1941, temveč je nekaj problemov, za katere je imel na voljo veliko virov, tudi nadrobneje obdelal. Tako je delo mestoma več kot samo pregled ali oris, kakor ga je označil avtor. Prof. Mikuž je s svojim delom izpolnil veliko vrzel v slovenskem zgodovinopisju. Njegovo delo pa je že, oziroma še bo, z odkrivanjem novega gradiva ter s podrobnimi monografijami in razpravami, kot je že običaj pri prvih delih te vrste, doživelo dopolnitve in spremembe. Metod Mikuž je na kratko orisal strankarsko življenje v Sloveniji med vojnama tudi v svojem Pregledu zgodovine NOB v Sloveniji (I, 1960, str. 73—95), v katerem je zlasti nadrobno analiziral skupine, ki so se vključile v ljudskofrontno gibanje. Pred dnevi pa je izšlo delo Branka Božiča Zgodovina slovenskega naroda, v katerem je tudi posebno poglavje: Slovenci v kraljevini SHS — Jugoslaviji (Ljubljana 1969, str. 152—180). Širši vpogled v nekatere pomembne dogodke iz zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji in v zamejstvu nam dajejo tudi trije jubilejni zborniki: Slovenci v desetletju 1918—1928 (Ljubljana 1928), Spominski zbornik Slovenije (Ljubljana 1939) in Ob dvajsetletnici Jugoslavije (Ljubljana 1939 — to je posebna, 12. številka kulturne in socialne revije Misel in delo). Vrednost razprav in člankov, v katerih so zanimivi podatki o boju za zedinjenje ter o politični, gospodarski, socialni, upravni in kulturni zgodovini Slovencev do leta 1938, je zelo različna. Medtem ko so nekateri poskušali svojo tematiko čimbolj vsestransko osvetliti in dokumentirati, uporabljali so tudi arhivsko gradivo, pa je vrsta člankov predvsem informativna in tudi pristranskega značaja. Nekaj je tudi spominskih prispevkov. Med prispevki iz politične zgodovine naj omenimo tri: dr. Melita Pivec, Programi političnih strank in statistika volitev (Slovenci v desetletju 1918—1928, str. 357—373) ter prispevka Silva Kranjca Slovenci na poti v Jugoslavijo in Slovenci v Jugoslaviji (Spominski zbornik str. 32—109). Ne glede na to, da je zgodovinopisje že številne ugotovitve iz razprav v teh zbornikih korigiralo in dopolnilo, pa so nam omenje publikacije lahko zgled, kako zavzeto so tedaj ne le spremljali polpretekle in tedanje dogodke, temveč o njih že tudi pisali. Krajše pregleda celotne slovenske zgodovine med vojnama najdemo še v enciklopedijah.

Poleg pregledov te vrste pa imamo že tudi nekaj krajših ali daljših orisov slovenske zgodovine za daljše obdobje oziroma razvoja posameznih panog ali dejavnosti. Položaj Slovencev v stari Jugoslaviji zlasti v dvajsetih letih je v posebnem poglavju analiziral Edvard Kardelj v svojem Razvoju slovenskega narodnega vprašanja (II. izd., Ljubljana 1957). Kratek pregled delavskega gibanja in delovanja komunistične partije na Slovenskem do konca 1934 je na-

pisal Franček Saje, od IV. državne partijske konference do napada na Jugoslavijo pa Alenka Nedog, oba v Zborniku fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti komunistične partije na Slovenskem 1867—1941 (knjiga I, 1964, str. 17—39; knjiga II, 1965 str. 7—19). S pridom bomo uporabljali tudi obširne kronologije delavskega gibanja na Slovenskem, ki so jih napisali sodelavci Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (Alenka Nedog in Milica Kacin-Wohinz, Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1918—1930, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1965, št. 1-2, str. 161 do 238: Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1930—1941. Ljubljana 1969. 177 str.; Pavle Dobrila — Alenka Nedog — Milica Kacin-Wohinz — Štefka Zadnik — Ivka Križnar — Miro Luštek, Oris kronologije delavskega gibanja na Slovenskem 1867—1969. Ljubljana 1969. 192 str.).

Sergij Vilfan je v svojem delu Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije (Ljubljana 1961) posvetil veliko pozornost tudi pravnim razmeram med vojnama. S področja šolstva je dala pomemben pregled njegovega razvoja na Slovenskem od prevrata do šestojanuarske diktature v svoji doktorski disertaciji Milica Bergant, Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih 1919—1929. Od prevrata do uvedbe diktature (Ljubljana 1958). Pregled o razvoju gospodarstva v obdobju med vojnama je dal T. Hočevar v svojem delu o slovenski gospodarski zgodovini. Krajše preglede pa smo dobili tudi za posamezne gospodarske panoge (Ivan Mohorič, Zgodovina železnice na Slovenskem, Ljubljana 1968), za literarno zgodovino (Stanko Janež, Anton Slodnjak), za zgodovino telesne kulture (Drago Stepišnik), o prebivalstvu (Fran Zwitter, Dolfe Vogelnik, Stane Zrimec), turizmu (Olga Janša), gasilstvu (Branko Božič).

Oceno o nekaterih pomembnih dogajanjih v razvoju Slovencev v stari Jugoslaviji so dali v svojih člankih Boris Kidrič, Edvard Kardelj, Boris Zihel in drugi, od publikacij te vrste pa naj omenimo Drugi kongres komunistične partije Slovenije (Ljubljana 1949).

Edini obsežnejši pregled zgodovine jugoslovanskih narodov med vojnama je napisal Ferdo Čulinović (Jugoslavija između dva rata, I-II, Zagreb 1961), ki je avtor še nekaterih večjih razprav in monografij iz tega obdobja. V dodatku je na kratko opisal tudi življenje Slovencev in Hrvatov pod italijansko in avstrijsko oblastjo ter sestavil seznam vlad v stari Jugoslaviji. Čulinović problematiki razvoja Slovencev ni posvetil takšne pozornosti, kot bi si želeli in glede na obseg dela tudi pričakovali. Nekaterih pomembnih posebnosti na Slovenskem sploh ni omenil ali pa zelo pomanjkljivo. Ob njegovem delu naj opozorimo na hibo, ki je precej pogosta v zgodovinopisju novejše dobe. Čulinović je iz virov povzel v svojo knjigo obširne citate, ki bi jih lahko brez škode nadomestil s krajšimi povzetki. S tem ne zanikujem potrebe, da se nekateri dogodki dokumentirajo s citati, opozoril bi rad le na potrebo, da se posveti večja pozornost analizi virov in se ne oštaja le pri skromnem komentarju ob njih.

V Pregledu zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije (Ljubljana 1963) je v petih poglavjih prikazan razvoj delavskega gibanja in delovanja partije med vojnama z nekaterimi okvirnimi podatki iz razvoja jugoslovanskih narodov med vojnama. To delo ni pomembno le kot prvi obširnejši pregled zgodovine revolucionarnega delavskega gibanja v Jugoslaviji, temveč kot spodbuda za nadaljnje proučevanje problemov, ki so v njem še pomanjkljivo obdelana ali pa so zaradi načina prikaza sprožili razpravo.

Med publikacijami moramo omeniti zbornik predavanj *Iz istorije Jugoslavije 1918—1941* (Beograd 1958), ki so jih imeli nekateri naši pomembni raziskovalci tega obdobja na posebnem seminarju v začetku leta 1957.

Jugoslovansko zgodovinske je posebno pozornost posvetilo gospodarski zgodovini in dobili smo nekaj posebnih pregledov posameznih panog, v katerih je tudi nekaj zanimivih podatkov za slovensko zgodovino (Mijo Mirković, *Ekonomska struktura Jugoslavije 1918—1941*. Zagreb 1952, Mihailo Vučković, *Istorija zadružnog pokreta u Jugoslaviji 1918—1941*, Beograd 1966. Bogdan Stojisavljević, *Prodiranje kapitalizma u selo, (1919—1929)*. Zagreb 1965, in *Seljaštvo Jugoslavije 1918—1941*. Zagreb 1952. Sergije Dimitrijević, *Strani kapital u privredi bivše Jugoslavije*. Beograd 1958, Milivoj Erić, *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918—1941*. Sarajevo 1958; Nikola Vučo, *Agrarna kriza u Jugoslaviji 1930—1934*. Beograd 1968 itd.). Analizo in oceno razmer v stari Jugoslaviji najdemo tudi v delu V. kongres komunistične partije Jugoslavije (Ljubljana 1948).

Precej več kot pregledov za celotno ali daljše obdobje med vojnama oziroma po panogah pa je razprav in prispevkov o posameznih problemih. Zlasti v zadnjem času smo dobili več tehtnih razprav, ki so napisane v znatni meri tudi po arhivskem gradivu in se v njih globlje analizira obravnavana problematika. Precej razprav imamo že o razmerah na Slovenskem pred razpadom habsburške monarhije in o prizadevanjih za ustanovitev skupne jugoslovanske države. Kot prvo naj omenimo delo Dušana Kermavnerja Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918 (Ljubljana 1968), v katerem je analiziral razmere na Slovenskem pred koncem vojne, zlasti pa položaj v socialističnem gibanju. O jugoslovanskem vprašanju v slovenski politiki med prvo svetovno vojno, o kapitalizmu in posebej o odnosu vseslovenske ljudske stranke do teh vprašanj je napisal več razprav Janko Pleterski. O teh vprašanjih je pisal v nekaterih svojih prispevkih tudi Fran Zwitter. Prispevek o razmerah o klerikalni stranki in tudi tujih delih je napisal tudi Momčilo Zečević. V številnih jugoslovanskih in tudi tujih delih o boju za zedinjenje majniška deklaracija jugoslovanskega kluba in posebej deklaracijsko gibanje ni obdelano tako, kot bi glede na svoj pomen zaslužilo. Prvi se je obdelave podrobno lotil Lojze Ude, ki je svoj referat Deklaracijsko gibanje na Slovenskem na kongresu jugoslovanskih zgodovinarjev v Ohridu označil le kot obširnejšo dispozicijo za monografijo, ki bi morala biti o tem napisana. Lojze Ude je napisal tudi doslej najpodrobnejši prikaz uporov slovenskega vojaštva v avstroogrski armadi, o katerih je tudi precej pisal Vlado Vodopivec. O odmevih oktobrske revolucije na Slovenskem je bilo objavljenih več krajših člankov, obširneje pa jih je ocenil Dušan Kermavner. O sodelovanju Slovencev v oktobrski revoluciji in državljanski vojni v Rusiji pa je napisal najpodrobnejši prispevek France Klopčič.

Tudi nastanku države Slovencev, Hrvatov in Srbov ter prvodecembrskemu aktu so posvetili pozornost že številni zgodovinarji ali pa so jih opisali politiki v svojih spominskih člankih. Namesto da bi vso to obširno literaturo nadrobneje našteval, naj opozorim na izčrpno razpravo Dragoslava Jankovića *O posleratnim radovima na istoriji stvaranja jugoslovanske države 1918* (JiČ 1962, št. 2 str. 68—87) ter na zbornik *Naučni skup u povodu 50-godišnjice razpada Avstro-Ugarske monarhije i stvaranja jugoslovanske države* (izdala JAZU, Zagreb 1969), v katerem so prav tako naštetna vsa pomembna dela. Ob tem naj opozorim še na Udetovo oceno nekaterih del o tej problematiki v *Zgodovinskem časopisu* 1960. Dragoslav Janković je analiziral tudi družbeno-politične odnose v kra-

ljestvu Srbov, Hrvatov in Slovencev od 1. decembra 1918 do ustanovitve delavske socialistične stranke Jugoslavije — komunistov in napisal monografijo Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine (Beograd 1967), med pisci ki so napisali veliko prispevkov o predzgodovini nastanka jugoslovanske države in zedinjenju, pa naj omenimo še zlasti Bogdana Krizmana, Dragoslava Šepića, Milado Paulovo, Leona Valianija itd.

Zanimivo sliko razmer na Slovenskem ob prevratu dobimo zlasti iz dela Albina Prepeluha-Abditusa Pripombe k naši prevratni dobi (Ljubljana 1938) in iz dela Henrika Tume, Iz mojega življenja (Ljubljana 1937). Ob tem moramo posebej poudariti pomen obširne študije Dušana Kermavnerja o Prepeluhovem idejnem razvoju in delu ter komentarjev k Tumovim spominom.

Že kmalu po prevratu je bilo napisanih veliko prispevkov o vprašanju naše zahodne in severne meje, ki je bilo eno izmed poglavitnih problemov nove jugoslovanske države. O mejnih vprašanjih in o etnični strukturi na spornih območjih je nastalo veliko literature tudi ob mirovni konferenci po drugi svetovni vojni. Podatke o delih za to problematiko dobimo zlasti v bibliografijah: Milko Kos, Slovenska historična bibliografija za 1919 in prvo polovico 1920 v ČZJK II, str. 309—314; Fran Zwitter, Bibliografija o problemih Julijske krajine in Trsta 1942—1947 ter Bogo Grafenauer in Lojze Ude, Bibliografija o vprašanju slovenske Koroške 1945—1948 v ZČ 1948-49 ter še v nekaterih kasnejših bibliografijah, v katerih so nekatera dela tudi na kratko označena. Med prispevki, ki so bili napisani v zvezi z bojem za mejo po prvi in drugi svetovni vojni, jih je največ propagandnega in informativnega značaja, nekaj pa je tudi del trajne vrednosti. Številna dela, ki so o teh vprašanjih izšla v Italiji, Avstriji, Angliji, ZDA in drugod, so često tendenciozna in polemična ter ne vzdrže resne znanstvene kritike. Med jugoslovanskimi publikacijami naj posebej omenim tri zbornike: Oko Trsta (Beograd 1945), Koroški zbornik (Ljubljana 1946) ter Slovensko primorje in Istra (Beograd 1952). Obširna literatura v raznih jezikih pa je na eni strani pripomogla k boljšemu poznavanju razvoja na Primorskem in na Koroškem, na drugi strani pa je pomembna za proučevanje naših bojev za meje. V nekaterih delih, ki so bila napisana po drugi svetovni vojni, so tudi dragoceni podatki o življenju Slovencev pod italijansko in avstrijsko oblastjo med vojnama. O razmerah v Julijski krajini in Trstu med vojnama je bilo tudi v zadnjem času napisanih nekaj pomembnih razprav. Lavo Čermelj je napisal delo Slovenci in Hrvatje pod Italijo (Ljubljana 1965), Ivan Regent je obdelal predvsem razvoj socialističnega in komunističnega gibanja med vojnama, o političnih razmerah v obdobju 1919—1924 je pisala Milica Kacin-Wohinz, več prispevkov pa so napisali še številni drugi avtorji, med katerimi naj omenimo Janka Jerija, Alberta Rejca, Iva Juvanciča, Branka Marušiča, Maria Pacorja, Elija Apiha, Karla Šiškovića itd. Ugotoviti moramo, da je zgodovinisje posvetilo doslej položaju Slovencev pod Italijo večjo pozornost kot npr. raziskovanju razmer na slovenskem Koroškem pred vojno. Lojze Ude je napisal razpravo Boj za Maribor in štajersko Podravje leta 1918-1919 (ZČ 1961 str. 65 do 156), o istem vprašanju dobimo nekaj dobrih podatkov tudi v delu Maksa Šnuderla Osvojenost meje (Maribor 1968). O vojaških akcijah na Koroškem 1918-1919 pa je napisal krajše delo tudi Zdravko Seručar. O progresivnih težnjah med Slovenci na Koroškem je pisal Janko Pleterski, med pisci razprav o položaju Slovencev na Koroškem med vojnama pa naj omenimo predvsem Lojzeta Udeta, Toneta Zorna, Julija Felaherja itd. Posebej moramo omeniti, da ta vprašanja

raziskujejo sodelavci Inštituta za narodnostna vprašanja, ki pripravljajo tudi poseben zbornik ob petdesetletnici koroškega plebiscita.

Posebne pozornosti je bilo v slovenskem zgodovinoписju deležno revolucionarno gibanje ob prevratu in po njem ter delovanje komunistične partije na Slovenskem. Tudi za ta vprašanja smo dobili podrobnejše razprave, ki temeljijo na arhivskih virih šele v zadnjih letih. Franček Saje je obdelal revolucionarno gibanje med kmečkim ljudstvom, Miro Stiplovšek je pregledno prikazal stavkovno gibanje v obdobju 1917—1920, Janez Kos pa je podrobneje opisal železničarsko stavko. Žal še nimamo podrobnejše študije o razmerah v Prekmurju za čas, ko je bilo sestavni del madžarske sovjetske republike. Zanimive prispevke o tem pa so že napisali Rudi Kyovsky, Miroslav Kokolj in Miško Kranjc. Vprašanje cepitve v Jugoslovanski socialnodemokratski stranki in ustanovitvi komunistične partije na Slovenskem se je dotaknilo več piscev, najbolj sistematično pa je ta vprašanja raziskoval France Klopčič, ki je napisal o tem več razprav in prispevkov. V letošnjem jubilejnem letu je izdal študijo Velika razmejitve o nastanku komunistične stranke aprila 1920 in o njeni dejavnosti do septembarskega strankinega sveta. V posebni razpravi je Klopčič obdelal tudi delovanje komunistične stranke na Slovenskem v prvem polletju po Obznani. Vasilij Melik pa je napisal študijo o volitvah v konstituanto. Našteti in še drugi krajši ali daljši prispevki nam dajejo vsaj približno sliko o razmerah prvih dveh let življenja Slovencev v kraljevini SHS. Precej manj pozornosti pa je slovensko zgodovinoписje posvetilo nadaljnjemu razvoju v dvajsetih letih in do srede tridesetih let. Za to obdobje imamo le malo večjih razprav. Metod Mikuž je v posebni razpravi obdelal razvoj slovenskih političnih strank od 1918 do šestojanuarske diktature, s katero je dopolnil in korigiral že omenjeno razpravo dr. Melite Pivec-Steletove. Problem kočevskih Nemcev je obdelal v svoji doktorski disertaciji Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933—1941 (Ljubljana 1966) Dušan Biber, ki je o njih napisal tudi posebno razpravo. O kočevskih Nemcih je pisal tudi Franc Simonič. Nekaj pomembnejših prispevkov je izšlo tudi s področja gospodarske zgodovine. Jože Šorn je pisal o papirniški industriji ter tovarnah kleja, France Kresal o tekstilni industriji, Jože Jenko o železnicah, Olga Janša o agrarni reformi itd., mimo tega pa je bilo napisanih tudi nekaj prikazov gospodarskega razvoja na manjših območjih (Ivan Mohorič o Mežiški dolini, o Tržiču in Idriji). Med pisci krajših prispevkov o zgodovini šolstva moramo omentiti Franca Ostanka, o šolstvu na slovenskem Koroškem pa je pisal Lojze Ude. O boju za slovensko univerzo in začetkih njenega delovanja je napisal daljšo razpravo Janko Polc, v jubilejnem zborniku Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani (Ljubljana 1969) je izšla razprava Metoda Mikuža, ki zajema tudi razvoj ljubljanske univerze med vojnoma. Slavko Kremenšek je v njem napisal pregled študentskega gibanja med vojnoma.

Precej prispevkov je bilo napisanih zlasti o pomembnih dogodkih iz delavskega gibanja. Posebej moramo omeniti dve razpravi Janka Pleterskega, v katerih je obdelal odnos delavskega gibanja oziroma Komunistične partije do nacionalnega vprašanja. Dušan Kermavner je napisal politično zgodovinski okvir spopada med komunisti in nacionalisti v Trbovljah 1. junija 1924. France Kresal je posvetil posebno pozornost delovanju strokovnih organizacij tekstilnega delavstva in kovinarjev in vprašanjem delavske zaščitne zakonodaje, dejavnost strokovnih organizacij na Slovenskem v obdobju 1918—1922 je obdelal

v svoji še neobjavljeni disertaciji Miro Stiplovšek. O stavkah tekstilnega delavstva je pisala tudi Ivka Križnar itd.

V razpravah, ki obravnavajo zadnje obdobje obstoja jugoslovanske države, je največ pozornosti posvečene raziskovanju ljudskofrontnega gibanja. Franček Saje je pisal o nastajanju enotnosti demokratičnih sil pred vojno. Več obširnih prispevkov, deloma spominskega značaja, je o razvoju ljudskofrontnega gibanja na Slovenskem napisal Ivan Kreft; med njegovimi deli naj posebej omenimo Progresivno preusmeritev ljudskega gibanja v Sloveniji med vojnama. Pomembne podatke o razvoju ljudskofrontnega gibanja je dala v svoji monografiji o Tonetu Tomšiču Alenka Nedog, ki je napisala tudi posebno razpravo o nekaterih vprašanjih v ljudskofrontnem gibanju na Slovenskem od 1935 do 1937. Med njenimi deli naj še posebej omenimo razpravo o nastanku izjave treh komunističnih strank o slovenskem narodnem vprašanju.

Številne drobne prispevke o zgodovini delavskega gibanja v stari Jugoslaviji in tudi o gospodarskem razvoju na posameznih območjih lahko dobimo v nekaterih lokalnih zbornikih.

Zgodovinar bo s pridom uporabljal tudi nekatera dela, ki so bila napisana v emigraciji (Franc Škerbec, Jože Jagodic itd.), v katerih so seveda dogodki osvetljeni s stališča nekdanjih strankarskih ljudi.

Na nekatera vprašanja slovenske zgodovine v obdobju med vojnama bomo našli precej podatkov tudi v delih drugih jugoslovanskih zgodovinarjev. Med periodičnimi publikacijami naj posebej navedem devet letnikov Istorije XX. veka, ki vsebuje pretežno razprave iz zgodovine stare Jugoslavije ter nekatere monografije kot Slavoljuba Cvetkovića Napredni omladinski pokret u Jugoslaviji 1919—1929 (Beograd 1966), Ljube Bobana, Sporazum Cvetković - Maček (Beograd 1965), Todora Stojkova Opozicija za vreme šestojanuarske diktature 1929—1935 (Beograd 1969), Vlada Strugarja Socialdemokratija o stvaranju Jugoslavije (Beograd 1965), Josipa Cazića Revolucionarni sindikati Jugoslavije 1919—1920 (Beograd 1969) in tri knjige Nezavisni sindikati 1921—1929 (Zagreb I-1962, II-1964, III-1967) itd.

Zaradi velikih vrzeli v arhivskih virih so zelo pomembni za spoznavanje razmer med vojnama tudi spomini, ki pa jih žal ni veliko. Omenimo naj spomine Ivana Regenta, Albina Prepeluha-Abditusa, Rudolfa Golouha, Ivana Krefta, Henrika Tume, Lava Čermelja, Jurića Trunka, Franca Grafenauerja, zbornik Četrdeset godina, ki v štirih knjigah objavlja pomembne prispevke iz delavskega gibanja v obdobju 1917—1941, za jugoslovanski okvir pa bi lahko uporabljali npr. spomine Ivana Ribarja, Svetozarja Pribičevića, Milana Stojadinovića, Vlada Mačka, Ivana Meštrovića itd., ki pa jih mora seveda uporabljati zgodovinar s potrebno kritičnostjo.

Iz tega pregleda vidimo, da je zgodovinopisje posvetilo največ pozornosti, če gledamo kronološko, razmeram neposredno pred ustanovitvijo jugoslovanske države in po njej in nekoliko manj razvoju od srede tridesetih let do fašističnega napada. Med problemi so najbolj obdelana vprašanja okrog ustanovitve stare Jugoslavije, mejni in etnični problemi, razvoj delavskega gibanja, zlasti socialistične in komunistične stranke ter njihovih strokovnih organizacij, ljudsko frontno gibanje in še nekatera. Pripomniti pa moram, da so tudi iz navedenih obdobij slabo obdelana še številna ključna vprašanja, brez katerih je njihova podoba še zelo pomanjkljiva in tako tudi za prva leta po vojni ne bi mogli

napisati celovite sinteze. Podrobneje so bila preučena politična vprašanja, zelo malo pa smo se posvetili razvoju gospodarstva in drugih dejavnosti.

Če primerjamo obseg in rezultate raziskovanja zgodovine Slovencev od 1918—1941 z drugimi obdobji, moramo ugotoviti zlasti veliko zaostajanje za preučevanjem razvoja našega narodnoosvobodilnega boja. To je seveda razumljivo, ker gre pri NOB za prelomno obdobje v slovenski zgodovini. To stanje pa terja, da se z večjo prizadevnostjo lotimo tudi obdobja med vojnama. O prvem načrtnem delu pri preučevanju tega obdobja še ne moremo govoriti. Raziskovanje marsikaterega vprašanja so pobudili posebni vzroki. Tako so se morali zgodovinarji in drugi v zvezi z mirovnimi konferencami intenzivno lotiti mejnih in etničnih vprašanj, ob prikazovanju razvoja NOB v Sloveniji in njegovih specifičnosti je bilo treba vsaj delno raziskati nekatera dogajanja iz stare Jugoslavije itd. Večjo pozornost smo pisanju o dogodkih v stari Jugoslaviji posvetili zlasti ob raznih jubilejih (po Jugovi bibliografiji je bilo ob 20-letnici stare Jugoslavije napisanih okrog 50 člankov o razmerah na Slovenskem ob prevratu, iz zgodovine Komunistične partije smo dobili veliko prispevkov ob 40- in 50-letnici, veliko pomembnih referatov je bilo napisanih za simpozije ob obletnicah). Poudariti moramo, da je velika večina tehtnih razprav iz obdobja med vojnama izšla šele v zadnjem desetletju, medtem ko so v prvem povojnem obdobju prevladovali krajši prispevki, med katerimi so bili mnogi memoarskega značaja. Razmeroma kasen začetek intenzivnega proučevanja te dobe pa so povzročili tudi objektivni vzroki. Med zaviralnimi momenti je prav gotovo problem arhivskega gradiva, ki je vplival tudi na kvaliteto del. Medtem ko je bilo za zgodovino narodnoosvobodilnega boja dostopnega veliko gradiva že kmalu po osvoboditvi, čeprav še neprimerno urejenega, pa smo še do nedavnega o zgodovini Slovencev med vojnama pisali le po publiciranih virih (časopisju, steno-grafskih zapisnikih, statistikah itd., ter po pismenih ali ustnih pričevanjih). V Arhivu Slovenije je bilo pomembnejše arhivsko gradivo na voljo šele leta 1964. Žal pa je bilo mnogo arhiva za predvojno obdobje pred napadom na Jugoslavijo uničenega. Splošen pregled ohranjenega gradiva in urejenosti smo dobili šele leta 1965 z Vodnikom po arhivih Slovenije, v katerem pa niso zajete vse institucije. Poseben problem je tudi pregled gradiva za slovensko zgodovino v osrednjih beograjskih in drugih arhivih. Ena prvih nalog bi bila torej podrobno evidentiranje gradiva za slovensko zgodovino.

Tudi edicij virov za to razdobje je malo in bi po njih lahko obdelali le nekatere probleme okrog nastanka jugoslovanske države leta 1918, o problemu meja in iz socialističnega in komunističnega delavskega gibanja.

Tudi nadrobnejših bibliografij, ki bi olajšale delo pri pisanju slovenske zgodovine med vojnama je malo. V mislih imam bibliografijo take vrste, kot smo jo dobili za obdobje narodnoosvobodilnega boja z deli Franceta Škerla, oziroma takih, kot so že omenjene bibliografije glede naših meja. Za približno eno desetletje pred vojno sploh nimamo objavljenih bibliografij. Delo Stanka Juga, ki je napisal zgodovinsko bibliografijo za leto 1938 in 1939 (GMDS XXI - 1940) je prekinila vojna. Splošne bibliografije, ki so urejene po decimalni klasifikaciji, zgodovinarja ne morejo zadovoljiti. Bibliografija slovenske zgodovine, ki jo objavlja Zgodovinski časopis, pa je lahko le izbor najpomembnejših prispevkov. Na pobudo Inštituta za zgodovino delavskega gibanja je izšlo oziroma je v tisku več bibliografij s področja delavskega gibanja. Omenimo naj delo Jožeta Munde, Bibliografija slovenskega marksističnega tiska (knjige, periodika,

brošure) od 11. aprila 1920 do 17. aprila 1941 Ljubljana 1969, s katero je nadaljeval svojo Bibliografijo delavskega socialističnega tiska na Slovenskem od 1868 do 11. aprila 1920 (Prispevki 1962 str. 1—51) ter prispevek Sonje Reisp in Anke Vidovič-Miklavčič, Bibliografija člankov o delavskem gibanju na Slovenskem od začetkov do leta 1941. Članki v slovenskem časopisju od 1945 do 1949 (Knjižnica 1969 str. 102—116).

Evidentiranje gradiva, izdajanje virov, izdelava nadrobnejših bibliografij, sistematično zbiranje spominov in druge dokumentacijske naloge bi morale v prihodnje najti v delovnem programu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja pomembno mesto. Na tem področju je bila vloga inštituta doslej vsaj za obravnavano obdobje vsekakor prešibka. Sodelavci Inštituta za zgodovino delavskega gibanja so v prvem desetletju obstoja svoje ustanove napisali številne prispevke in razprave zlasti s področja delavskega gibanja. Razveseljivo je, da so v zadnjem času ta vprašanja poskušali prikazati tudi do neke mere v okviru splošne nacionalne zgodovine obravnavanega obdobja. S to ugotovitvijo nočem zmanjševati pomena prispevkov, v katerih so obdelana izključno dogajanja iz zgodovine delavskega gibanja, opozoril bi rad le na to, da jih lahko ustrezno ovrednotimo v širšem okviru. Kot pomanjkljivost pa bi rad omenil, da razprave povzročeni niso bile sestavni del nekih projektov, v katerih bi večje število raziskovalcev obravnavalo neko širšo zaokroženo problematiko, kar bi moralo biti v prihodnje prej pravilo kot izjema. Ob sklepu bi rad poudaril, da se pridružujem mnenjem, naj se zgodovina delavskega gibanja obravnava kot integralna sestavina narodne zgodovine. Glede nato pa je treba spremeniti delovni program Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. Prevzeti bo moral tehten delež na dokumentacijskem in raziskovalnem področju za celotno našo narodno zgodovino med vojnama. Ob tem pa pripominjam, da bo inštitut svoje dokumentacijske naloge, ki so pogoj za uspešno in racionalno raziskovalno delo, lahko uspešno opravil le v primeru, če se bo spremenilo mnenje financerjev glede tega dela, za katerega bi morala biti na voljo stalna sredstva. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja lahko opravi torej zelo pomembno delo v organizaciji sistematičnega proučevanja zgodovine Slovencev med vojnama z lastnimi in zunanji sodelavci, pri čemer bo ob vprašanih skupnega pomena in širšega okvira potrebna delitev dela z drugimi jugoslovanskimi institucijami oziroma raziskovalci.

Ob koncu bi rad poudaril, da bi še marsikatero delo po svoji tehtnosti služilo, da ga v tem pregledu omenim, kar mi je preprečil skopo odmerjeni čas. Želim, da bi razprava opozorila na nekatere pomanjkljivosti in predvsem nakazala pota, kako premagati težave in kako utreti pot k hitrejšemu razvoju slovenskega zgodovinopisja za obdobje med prvo in drugo svetovno vojno.